BUXORO VA SURXONDARYO VILOYATLARIDAGI AYRIM DAVLAT MULOZIMLARNING KATTA TERROR (1937-1938) DAVRIDAGI TAQDIRI .

Rahmonov Oybek Ravshan o'g'li,[1]
[1]Denov tadbirkorlik va pedagokika instituti "Tarix va falsafa" kafedrasi tayanch doktoranti ORCID: 0009-0007-1946-3813
https://doi.org/10.5281/zenodo.20291984

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 13-may 2026 yil
Ma'qullandi: 16-may 2026 yil
Nashr qilindi: 19-may 2026 yil

KEYWORDS

qatag'on, NKVD, VCHK, OGPU, SSSR, O'zbekiston, Katta terror, repressiya, Ashur Bozorov, stalinizm.

ABSTRACT

Mazkur maqolada 1917–1939 yillarda SSSRda, xususan O'zbekistonda amalga oshirilgan siyosiy qatag'on siyosati, uning huquqiy-tashkiliy mexanizmlari hamda inson taqdiriga ko'rsatgan fojiali ta'siri tahlil qilinadi. Tadqiqotda VCHK–GPU–OGPU–NKVD organlari faoliyati, "Katta qirg'in" davridagi repressiya ko'lami, "uchlik" tizimi, soxta ayblovlar va sudsiz jazolar arxiv materiallari asosida yoritilgan. Shuningdek, Ashur Bozorov va Burxon Hakimov kabi shaxslar taqdiri orqali qatag'onning ijtimoiy-ruhiy oqibatlari ko'rsatilgan. Tadqiqot natijalari shundan dalolat beradiki, stalincha repressiya siyosati huquqiy me'yorlarni mutlaqo inkor etgan holda, jamiyatning turli qatlamlariga qarshi keng ko'lamli terrorni amalga oshirgan.

THE FATE OF SOME STATE OFFICIALS IN THE BUKHARA AND SURKHANDARYA REGIONS DURING THE GREAT TERROR (1937-1938).

Rahmonov Oybek Ravshan oglu
PhD student at the Department of History and Philosophy, Denov Institute of Entrepreneurship and Pedagogy

Abstract: This article analyzes the policy of political repression carried out in the USSR, in particular in Uzbekistan, in 1917-1939, its legal and organizational mechanisms, and its tragic impact on human fate. The study covers the activities of the VChK-GPU-OGPU-NKVD bodies, the scale of repression during the "Great Purge", the "troika" system, false accusations and extrajudicial punishments based on archival materials. The socio-psychological consequences of repression are also shown through the fate of individuals such as Ashur Bozorov and Burkhon Khakimov. The results of the study indicate that the Stalinist policy of repression, completely ignoring legal norms, carried out large-scale terror against various segments of society.
Keywords: repression, NKVD, VChK, OGPU, USSR, Uzbekistan, Great Terror, repression, Ashur Bozorov, Stalinism.

СУДЬБА НЕКОТОРЫХ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ЧИНОВНИКОВ В БУХАРСКОМ И СУРХАНДАРИЙСКОМ РЕГИОНАХ ВО ВРЕМЯ ВЕЛИКОГО ТЕРРОРА (1937-1938 ГГ.).

Рахмонов Ойбек Равшан оглу

аспирант кафедры истории и философии Института предпринимательства и педагогики им. Денова. ORCID: 0009-0007-1946-3813

Аннотация: В данной статье анализируется политика политических репрессий, проводившаяся в СССР, в частности в Узбекистане, в 1917-1939 годах, её правовые и организационные механизмы, а также трагическое влияние на судьбу людей. Исследование охватывает деятельность органов ВЧК-ГПУ-ОГПУ-НКВД, масштабы репрессий во время «Большой чистки», систему «тройки», ложные обвинения и внесудебные наказания на основе архивных материалов. Социально-психологические последствия репрессий также показаны на примере судьбы таких личностей, как Ашур Бозоров и Бурхон Хакимов. Результаты исследования показывают, что сталинская политика репрессий, полностью игнорирующая правовые нормы, осуществляла масштабный террор против различных слоев общества.

Ключевые слова: репрессии, НКВД, ВЧК, ОГПУ, СССР, Узбекистан, Большой террор, репрессии, Ашур Базоров, сталинизм.

KIRISH

XX asrning 30-yillari SSSR tarixida ommaviy siyosiy qatag‘onlar, sudsiz jazolar va davlat terrori avj olgan davr sifatida baholanadi. Ayniqsa, 1937–1938 yillarda amalga oshirilgan “Katta qirg‘in” siyosati nafaqat siyosiy muxolifatni, balki ziyolilar, dehqonlar, davlat xizmatchilari va oddiy fuqarolarni ham qamrab oldi. O‘zbekiston hududida ham minglab insonlar “xalq dushmani”, “quloq”, “aksilinqilobchi” kabi ayblovlar bilan qamoqqa olindi yoki qatl etildi.

Tarixiy ma’lumotlarga ko‘ra, 1917 yilda VCHK tashkil etilganidan 1939 yilgacha bo‘lgan davrda birgina O‘zbekistonda 450 ming kishi ustidan jinoiy ish qo‘zg‘atilgan. 1937–1938 yillarda SSSR ichki ishlar xalq komissari N. Yejov tomonidan tashkil etilgan repressiv mexanizmlar qatag‘on siyosati kulminatsiyasiga aylandi. Bu jarayonda ayblovlar asosan gumon, tuhmat va soxta guvohliklarga tayangan holda amalga oshirildi[1, 7].

Mazkur tadqiqotning maqsadi — O‘zbekistondagi stalincha qatag‘on siyosati mexanizmlari, uning huquqiy va ijtimoiy xususiyatlari hamda inson taqdiriga ta’sirini tarixiy manbalar asosida tahlil qilishdan iborat.

Metodologiya Tadqiqot tarixiy-komparativ va manbashunoslik usullari asosida amalga oshirildi. Maqolada arxiv hujjatlari, OGPU va NKVD ma’lumotnomalari, SSSR Oliy sudi Harbiy kollegiyasi qarorlari hamda repressiya qurbonlarining xotiralari tahlil qilindi.

Tahlil jarayonida:

qatag‘on mexanizmlarining huquqiy asoslari;

“birinchi” va “ikkinchi kategoriya” jazo tizimi;

“uchlik” instituti faoliyati;

soxta ayblov va tergov usullari;

individual inson taqdirlari

kabi masalalar o‘rganildi.

Shuningdek, Burxon Hakimov va Ashur Bozorov ishlari tahlil qilindi.

Natijalar Tadqiqot natijalari SSSRdagi qatag‘on siyosati markazlashgan va tizimli xarakterga ega bo‘lganini ko‘rsatdi. 1937 yilda qabul qilingan qarorga muvofiq, O‘zbekistonda birinchi kategoriya bo‘yicha 750 kishi otuvga, ikkinchi kategoriya bo‘yicha esa 4000 kishi qamoq jazosiga hukm qilinishi belgilangan.

1938 yil 1 yanvarga qadar:
10 700 kishi qamoqqa olingan;
ulardan 5924 nafari “quloq” sifatida;
1679 nafari “jinoyatchi”;
3097 nafari “sovetlarga qarshi unsur” sifatida ayblangan.
Shulardan:
3613 kishi otuv jazosiga;
7087 kishi 8–10 yillik qamoq jazosiga hukm qilingan.

1937–1938 yillarda butun SSSR bo‘yicha 1 million 575 ming 259 kishi siyosiy ayblovlar bilan qamoqqa olingan bo‘lib, ulardan 681 ming 692 nafari otib tashlangan.

1936 yil 1 oktyabrdan 1938 yil 1 noyabriga qadar SSSR Oliy sudi Harbiy kollegiyasi 36906 kishi ustidan hukm chiqargan. Shundan 25355 kishi otuvga, 1059 kishi 15–25 yil muddatga, 3598 kishi 10 yil muddatga, 123 kishi 5 yil muddatga, 61 kishi 3 yil muddatga qamoq jazosiga, 2 kishi SSSR ichkarisiga surgun qilishga, 20 kishi boshqa jazo cho ralari ko‘rishga, 30 kishini ozod qilishga, 1188 kishining ishini qayta tergov qilish uchun qaytarib yuborishga hukm qilingan[3, 326].

1937-yil 30-iyul. SSSR Ichki ishlar xalq komissari, Davlat xavfsizligi Bosh komissari Yejov tomonidan imzolangan SSSR NKVDsining “Sobiq quloq qilinganlar, jinoyatchilar va boshqa sovetlarga qarshi unsurlarni qatag'on qilish operatsiyasi haqida”gi N:00447-sonli tezkor buyrug'i chiqarilgan. Qatag'onga qishloqlardagi va shaharga o'rnashib olgan sobiq quloqlar, sotsialistik partiyalarning sobiq azolari, ruhoniylar, sobiq “oq gvardiyachilar” hamda turli jinoiy moddalar bo'yicha sudlanganlar tortildi. Buyruqda birinchi (otuv) va ikkinchi (lagerlarga qamash) kategoriyalar bo'yicha SSSRning har bir hududi bo'yicha qatag‘on qilinadiganlar soni belgilab berilgan edi. Hukm chiqaruvchi “uchlik”lar tarkibi ham qayd qilingan edi. Buyruqda O'zbekiston 16 www.ziyouz.com kutubxonasi SSRdan 750 kishi otuvga va 4000 kishi qamoq hamda surgunga hukm qihnishi belgilab berilgan. Mazkur operatsiyani o'tkazish muddati bir necha bor uzaytirilib, regionlarga yangi “limit”lar berilgan. 1938-yilning bahor-yoziga kelib nihoyasiga yetgan “quloq operatsiyasi”da jami 818 ming kishi jazoga tortilgan, shulardan 436 mingtasi otib tashlangan[4, 16 17].

1930 yil 10 noyabrda Denov rayoni, Ambarsoy qishlog‘ida yashovchi Burxon Hakimov GPU xodimlari tomonidan qamoqqa olinib, Termiz izolyatorida tergov qilingan. Unga O‘zbekiston SSR jinoyat kodeksining 63- va 80- moddalari bo‘yicha ayb qo‘yilgan. Ayblov xulosasiga ko‘ra u Denov qishloq soveti Ambarsoy qishlog‘ida 21,2 gektar yerga paxta ekib, hosilni atayin nobud qilgan, yerga ishlov bermagan, paxtani sug‘ormagan, shu yo‘l bilan davlatga ziyon keltirgan. Burxon Xakimov dehqonlarni pishib yetilgan paxtani terib olmaslikka, bir pud guruch 50 so‘m bo‘lgani holda 1 pud paxta 5 so‘m bo‘lgani, bundan tashqari guruch bahosini ko‘tarish uchun ushlab tursa bo‘lishi, paxtani esa darhol topshirishga to‘g‘ri kelishi bois paxta o‘rniga sholi ekish dehqon uchun foydali ekani haqida targ‘ibot olib borganlikda ham ayblangan. Ana shu ayblarni hisobga olib, O‘zSSR Markaziy Ijroiya Komitetining qarori va OGGTUning 172-sonli buyrug‘iga asoslanib Burxon Hakimov ishi OGPUning O‘rta Osiyodagi doimiy vakilligi qoshidagi sudsiz jazo berish bo‘yicha uchlikka yuboriladi. Andreyev, Makarevich, Dimentmanlar imzosi bilan yuborilgan ayblov xulosasida Burxon Hakimovga oliy jazo berilishi talab qilingan[3, 151].

Ashur Bozorov – Buxoro vi loyati G‘ujduvon tumani Gajdumak qishlog‘ida gilkor oilasida tug‘ilgan. Vobkentda ochilgan maktabda, Buxoro dagi Ko‘kaldosh madrasasida ta’lim olgan. Buxorodagi muallimlar tay yorlash kursini 1930 yil bitirgan, Buxoro shahridagi Narimonov nomli ibtidoiy maktabda ishlagan, unga mu dirlik ham qilgan. 1932 yildan shahar partiya komi teti

huzuridagi savodsizlikni tu gatish shtabida faoliyat ko‘rsatgan. Tez orada u partiya safiga qabul qilingan. Buxorodagi «Buxoro proletarlari» gazetasida ishlaydi. Kolxozlashtirishda faol qatnashadi. Ruxshabod qishlog‘idagi «Maorif», Mohixosa qishlog‘idagi Budyoniy kolxozlarini tashkil topishida ishtirok etadi. Buxoro mashina-traktor stansiyasi (MTS) siyosiy bo‘limi huzuridagi «Bolshevik kolxozlari uchun» gazeta siga muharrirlik qiladi. 1934 yil yanvardan O‘zbekiston Kompartiyasi Markaziy Komitetining qarori bilan Ashur Bozorov Samarqand viloyati Mitan (hozirgi Ishti xon) tumani MTS siyosiy bo‘limining nashri – «Stalin yo‘lidan» gazetasiga muharrir, 1935 yil Qashqadaryo vi loyatining «Sosializm yo‘li» gazetasiga muharriri bo‘lib xizmat qiladi. Buxoroda chiqadigan gazeta o‘zbek va to jik tillarida chiqishi munosabati bilan uni Buxoroga chaqirib olib «Buxoro proletarlari» gazetasiga muharrir etib tayinlashadi. 1936 yilning oxirida A.Bozorov Toshkentda O‘zbekiston Kompartiyasi Markaziy Komiteti huzuridagi muharrirlar kursiga chaqiriladi va gazetachilikni mukammal o‘zlashtirib oladi. Yil ohirida bir guruh muharrirlar bilan Moskvaga borib, 15 kun davomida «Pravda» gazetasi hamda bosmaxona ishlari bilan tanishadi. 1937 yil iyul-avgustidan butun mamlakatda «Katta terror» mashinasi ishga tushganda Buxoroda ham ko‘plab halol, aybi yo‘q insonlar qatag‘on qozoniga uloqtirilgan. Ulardan biri Ashur Bozorov bo‘lgan[3, 263 266].

Tergov jarayonida:

• uzluksiz qiynoqlar;

• uyqusiz qoldirish;

• soxta guvohliklar;

• ruhiy bosim

qo‘llangan. Bozorov o‘z xotiralarida 13 kecha-kunduz tik turgizilgan holda so‘roq qilinganini qayd etadi. Natijada u majburan aybni tan olishga majbur qilingan. SSSR Oliy sudi Harbiy kollegiyasi uni 10 yil qamoq jazosiga hukm qilgan. Keyinchalik u reabilitatsiya qilingan.

Muhokama Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, stalincha qatag‘on siyosati huquqiy davlat tamoyillarini butunlay inkor etgan. Tergov va sud jarayonlari adolat prinsiplariga emas, siyosiy buyurtmalarga asoslangan. Ayblovlarning aksariyati soxta guvohlik, tuhmat va majburiy iqrorlarga qurilgan.

Akademik A.I. Yakovlev bolshevizmning insoniyat oldidagi jinoyatlarini qayd etib, “mislsiz soxtalashtirishlar, yolg‘on ayblovlar, suddan tashqarida qabul qilingan hukmlar uchun, sud va tergovsiz otib yuborishlar, ta’qiblar, qiynoqlar, konslagerlar, jumladan ga- rovga olingan bolalar, tinch aholiga qarshi zaharlovchi gazlar qo‘llagani uchun, lenincha-stalincha qatag‘onda 20 milliondan ko‘p kishi xalok bo‘lgani uchun bolshevizm javobgarlikdan qutula olmaydi”, deb bejiz yozmagan.[1, 3]O‘zbekistonda qatag‘onlar jamiyatning turli qatlamlariga ta’sir qildi:

• dehqonlar “quloq” sifatida;

• ziyolilar “millatchi” sifatida;

• partiya a’zolari “xalq dushmani” sifatida

ta’qib qilindi.

Ayniqsa, Ashur Bozorov misolida hatto sovet tizimiga sadoqat bilan xizmat qilgan insonlar ham qatag‘on qurboniga aylanganini ko‘rish mumkin.

Xulosa 1937–1938 yillarda O‘zbekistonda amalga oshirilgan qatag‘on siyosati sovet totalitar tizimining eng dahshatli ko‘rinishlaridan biri bo‘ldi. Qatag‘on jarayonlari huquqiy asoslardan yiroq holda, markazlashgan siyosiy terror mexanizmi orqali amalga oshirildi.

Tadqiqot natijalari:

1.Qatag‘onlar ommaviy va tizimli xarakterga ega bo‘lganini;

2. Sud va tergov organlari siyosiy buyurtmalar asosida ish yuritganini;
3. Minglab insonlar soxta ayblovlar bilan jazolanganini;
4. Qatag‘onlar jamiyatning ijtimoiy va ma’naviy taraqqiyotiga katta zarar yetkazganini ko‘rsatdi.

Qatag‘on qurbonlari xotirasini o‘rganish va ularning hayotini ilmiy jihatdan tadqiq etish milliy tarixni xolis baholash hamda totalitarizm saboqlarini anglashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Baxtiyor Hasanov “Katta qirg‘in”ning huquqiy hujjatlar bazasi Toshkent 2014 b – 54
2. Xudoyorov.N O‘zbekistonda sovet hokimiyatining qatag‘on siyosati: tarixshunoslik va manbashunoslik masalalari. //O‘zbekistonda sovet davlatining qatag‘on siyosati: kelib chiqishi sabablari va fojiali oqibatlari. Ilmiy maqolalar to‘plami. O‘zRFA“Qatag‘on qurbonlari xotirasi” muzeyi «Shahidlar xotirasi” jamoat fondi, B – 191.
3. Шамсутдинов, Рустамбек Репрессивная политика Советской власти в Узбекистане и её последствия: (Книга первая)/Р.Шамсутдинов: Междуна родный благотворительный фонд научно-практической экспе диции «Мерос», Андижанский Государственный Университет имени Захириддина Мухаммада Бобура: ответственный редак тор: Б.В.Хасанов. – Т.: «Sharq», 2012. – 432 с.
4. 1937-1937-yillardagi "katta qirg'in" tarixining muhim sanalari (ma'lumotnoma) to‘plab nashrga tayyorlovchi M.F.Zikrullayev; mas'ul muharrir; N.F.Karimov; O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi "Qatag'on qurbonlari xotirasi" muzeyi, "Shahidlarxotirasi" jamoatfondi. Toshkent: Fan, 2013. -40 bet.